

כוונה בקריאת שמע, בקריאת התורה ובתקיעת שופר

הרב אהרן כ"ץ

ראש כולל הלכה במכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר אילן,
ורב קהילת "דובב עוז"

במשנה במסכת ברכות שנינו: "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כוון לבו - יצא." ובגמרא שם "שמע מינה: מצוות צריכות כוונה! מאי אם כוון לבו - לקרות. לקרות? והא קא קרי! בקורא להגיה."

המשנה קובעת שמי שהיה קורא בתורה והגיע זמן קריאת שמע תוך כדי קריאתו אם כיון ליבו יצא ידי חובת קריאת שמע (מדובר שקורא פסוקי קריאת שמע שבתורה). הגמרא מתלבטת האם נלמד מכאן שמצוות צריכות כוונה (ותהיה קושיא לרבה הסובר במסכת ראש השנה שגם התוקע לשיר יצא ידי חובת תקיעת שופר) ומיישבת שמדובר בקורא להגיה. רש"י מבאר שכיון שהוא קורא להגיה את הספר ולבודקו אם יש בו טעות אפילו לקריאה נמי לא מכוון ולכן לא יוצא בקריאתו ידי חובת קריאת שמע. התוספות שואלים מה הוא המושג קורא להגיה שהרי סוף כל סוף הוא קורא, ואם מצוות אינן צריכות כוונה מדוע שלא יצא ידי חובה בקורא להגיה?

על כן מבארים התוספות את הסוגיה שאינו קורא את המילים כמו שצריך לקוראן בדקדוק אלא ככתיבתן באותיות שהרי הוא מבקש לבדוק האם הספר כתוב בצורה מדוקדקת בחסרות ויתירות ואז יש הבדל בין צורת כתיבתן של המילים לצורת הגייתם. התוספות מביאים דוגמא מפרשת שמע - המילים לטטפת ומזוזת. לפי פירוש התוספות ביאור דברי המשנה הוא שאם כיוון ליבו לקרוא בצורה מדוקדקת. ואף שאמרינן במסכת ברכות שמי שקרא ולא דקדק באותיותיה יצא, צריך לומר בשיטת התוספות, שהקורא שלא בדקדוק אך אין בקריאתו כדי לשנות מפירוש המילים יצא, אך הקורא באופן משובש לגמרי באופן שאין בקריאה פירוש למילים הנקראים אינו יוצא ידי חובתו.

שיטת הרמב"ם בקריאת התורה

הרמב"ם פסק שמי שקרא וטעה אפילו בדקדוק, ואפילו על אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק. יעויין בדברי ההגהות מיימוניות שהסביר דברי הרמב"ם ואמר:

"כן שמעתי מפי מורי רבינו שאמר בישיבה ומשמו אמנם שום ראייה לא אמר לנו ונוכל לומר ראייתו מדגרס בירושלמי מנין לתרגום ר' זעירא בשם ר' חננאל ויקראו בספר בתורת האלהים וגו' ויקראו בספר זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הטעמים ויבינו אלו המסורות וכו'. וקא בעי והתרגום מעכב וכו' עד אמר ר' יונה אף על גב דתימא אין תרגום מעכב טעה מחזירים אותו ע"כ. וה"ה וכ"ש לדקדוק דילפינן נמי מהאי קרא ומורי רבינו הסכים על ידי לראיה".

נראה לנו, שאם זה אכן מקורו של הרמב"ם, יש לומר שאין פה מחלוקת בין הרמב"ם והתוספות. ויש לחלק בין קריאת שמע פרטית שכל עוד אינו משנה בפירוש המילים אף שהוא משנה בקריאה יצא ידי חובתו ורק שינוי במשמעותם של המילים גורם לאי יציאה ידי חובת קריאת שמע מה שאין כן במי שקורא בתורה שמטרת הקריאה בתורה היא ללמד תורה לרבים ובלשון שהרבים יבינו את דברי התורה ועל כן יש לקרוא קריאה תמה ואף להוסיף לאותה קריאה תרגום ואפילו טעמים, שאם לא כן הקורא לא רק שאינו מביא תורה בדקדוק אלא אף מטעה את השומעים. קריאת שמע יש בה מצוות קבלת עול מלכות שמים על ידי אמירת הפרשה שיש בה קבלת מלכות ה' ועול מצוותיו, מה שאין כן בקריאה בתורה יש משום הוראת תורה לרבים.

הרמב"ם פוסק :

"הקורא את שמע ולא כיון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל לא יצא ידי חובתו והשאר אם לא כיון לבו יצא, אפי' היה קורא בתורה כדרכו או מגיה את הפרשיות האלו בעונת קריאה יצא והוא שכיון לבו בפסוק ראשון".

לדעת הרמב"ם, אף שקורא את הפרשיות של קריאת שמע להגיה - יצא ידי חובתו, ומשמע שאף שקרא כל קריאת שמע להגיה פרט לפסוק הראשון יצא ידי חובתו. משמע מדברי הרמב"ם שצריך לקרא קריאת שמע בכוונת מצוות שמע רק בפסוק הראשון ובשאר קריאת שמע לא כיון כלל לשם קריאת שמע יצא ידי חובתו.

אכן מכירים אנו את מחלוקת האמוראים בתלמוד עד היכן צריך כוונת הלב. גדולי התנאים - רבי אליעזר ורבי עקיבא נחלקו בעניין זה. לדעת רבי עקיבא כל הפרשה כולה צריכה כוונת הלב, הוא לומד כן מהפסוק "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצווך היום על לבבך" - כל הפרשה כולה צריכה להיות על לבבך. ואילו לרבי אליעזר - "הדברים האלה" היינו הפסוק הראשון שמע ישראל, אלה חייבים להיות על לבבך. על כן אמר ר' אליעזר, עד כאן צריך כוונת הלב מכאן ואילך לא צריך כוונה. שם בתלמוד פוסק רבה בר בר חנה בשמו של ר' יוחנן הלכה כר' עקיבא, שכל הפרשה צריכה כוונת הלב. השאלה היא האם יש ללמוד מכאן שמצוות צריכות כוונה, שהרי בוודאי נלמד מכאן יסוד דין כוונה. מאידך מחלוקת בתנאים עד היכן צריך כוונה.

בעולמה של תורה נהוג להסביר, שאין דין כוונה במצוות כדין הכוונה בקריאת שמע. הכוונה שאליה אנו מכוונים כשאנו אומרים מצוות צריכות כוונה היא שיש לכוון בזמן עשיית המצווה לצאת ידי חובת המצווה. אבל כשאנו מדברים בקריאת שמע על הכוונה אנו דנים בחובתנו לקבל עלינו עול מלכות שמים שהרי עיקר קריאת שמע היא לא רק לקיים מצוות קריאת שמע אלא לקבל עלינו עול מלכות שמים.

מחלוקת התנאים, מה אנו צריכים לעשות על מנת שבמעשה של אמירת פסוקי שמע נקבל עלינו עול מלכות שמים? לדעת רבי אליעזר הפסוק של שמע ישראל הוא היוצר קבלת עול מלכות שמים, והיו הדברים האלה על לבבך מתייחס לפסוק הזה. חלק עליו ר' עקיבא ואמר שכל הפרשה כולה מחייבת מחשבה של קבלת עול מלכות שמים ועל כל הפרשה כולה אומר לנו הקדוש ברוך הוא והיו הדברים האלה על לבבך.

לאור הדברים הללו שנראים בפשטות הסוגיה יש לברר - אמנם לצורך קבלת עול מלכות שמים מסתפק ר' אליעזר וגם הרמב"ם להלכה בכוונה בפסוק הראשון, אבל מדין מצוות צריכות כוונה לצאת ידי חובת המצווה, אם כל אמירת שלשת פרשיות שמע נדרשות לקיום מצוות קריאת שמע, מדוע לא תהיה חובת כוונה לצאת ידי המצווה בכל אמירת שלשת הפרשיות? צריך לומר שבסוגיית מצוות צריכות כוונה פסק הרמב"ם שמצוות אינן צריכות כוונה, וכל הכוונה המחויבת בקריאת שמע היא רק לקבלת עול מלכות שמים ולזה מסכים הרמב"ם עם דעתו של ר' אליעזר שקבלת עול מלכות שמים מקיימים על ידי כוונה בפסוק הראשון.

שיטת הרמב"ם בסוגיית מצוות צריכות כוונה

שיטת הרמב"ם בסוגיית מצוות צריכות כוונה צריכה בירור. בהלכות מצה פסק הרמב"ם שמי שאכל מצה בלא כוונה כגון שכפאווה עכו"ם או ליסטים לאכול יצא ידי חובתו. אפשר להוסיף שמהבירור שערכנו לעיל בשיטת הרמב"ם בהלכות קריאת שמע, ומהעובדה שהוא מצריך כוונה רק בפסוק הראשון ומדין קבלת עול מלכות שמים ולא מצריך כוונה בכל פרשיות שמע יש ללמוד ששיטתו היא שמצוות אינן צריכות כוונה.

לאור דברים אלה יש לעמוד על שיטתו בכוונה במצוות שופר שכך כתב רמב"ם:

"מי שתקע ונתכוון להוציא כל השומע תקיעתו ושמע השומע ונתכוון לצאת ידי חובתו אף על פי שאין התוקע מתכוון לזה פלוני ששמע תקיעתו ואינו יודעו יצא, שהרי נתכוון לכל מי שישמענו, לפיכך מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו ושמע התקיעות משליח ציבור יצא אם נתכוון לצאת, שהרי שליח צבור מתכוון להוציא את הרבים ידי חובתו."

מדבריו אלה של הרמב"ם שצריך כוונת השומע לצאת ידי חובה נראה שהיה סבור שמצוות צריכות כוונה לצאת ידי חובה.

בסתירות הללו שבין ההלכות עמדו כבר רבים ממפרשי הרמב"ם. למעשה קיימות שתי גישות עקרוניות בהבנת הרמב"ם ושיטתו בעניין השאלה האם מצוות צריכות כוונה. האחת מיוצגת על ידי הר"ן, שאותם גם ציין מרן בעל הכסף משנה:

"פסק הר"ם במז"ל בפרק ב' מהלכות שופר דצריך שיתכוון משמיע להוציא ושומע לצאת הא לאו הכי לא יצא אלא שבפ"ו מהל' חמץ ומצה כתב דכפאווה ואכל מצה יצא ולא פליגא דידיה אדידיה דס"ל דבתקיעת שופר כיון דחזינן דרבי זירא אמר לשמעיה איכוין ותקע לי נקטינן דצריך כוונה אבל בכפאווה ואכל מצה כיון דלא חזינן בגמ' מאן דפליג עליה בהדיא לא דחינן לה דאע"ג דבתקיעת שופר לא יצא הכא יצא שכן נהנה כדאמרין בעלמא המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה."

לשיטה זו, דעת הרמב"ם שבאכילת מצה אין צורך בכוונה לצאת שכן ההנאה הקיימת בשעת קיום המצווה, הנאת אכילה מייחסת את המעשה לאדם ומוציאתו ידי חובה. לדעתו הרי כמו דין המתעסק בחלבים ועריות שחייב למרות שאינו מכוון

לעבירה – ההנאה מייחסת בהכרח את המעשה לאדם וגורמת לו להתחייב בעבירה שעשה, כן הדין גם בקיום המצווה. לשיטה זו של הר"ן והכסף משנה עיקרה של שיטת הרמב"ם היא שמצוות צריכות כוונה אלא שבמקום שיש הנאה היא המייחסת את המעשה לאדם ואז נמצא מקיים את המצווה גם ללא הנאה.

הפוכה מזה הייתה שיטתו של הגאון הגדול ר' חיים סולובייצ'ק זצ"ל מי שהיה ר"מ בישיבת וולוז'ין ואחר כך מילא מקום אביו כרבה של העיר בריסק (מכאן כינויו ר' חיים בריסקר).

לשיטת ר' חיים, הרמב"ם סבור שמצוות אינן צריכות כוונה ומן הטעם הזה האוכל מצה בלא כוונת קיום המצווה יוצא ידי חובתו ומן הטעם הזה התוקע לשיר יוצא אף הוא ידי חובת מצוות שופר, ומה שכתב הרמב"ם שמי שיוצא ידי חובה בשמיעת תקיעת שופר שמבצע איש אחר – צריכה להיות כוונת שומע ומשמיע על מנת כדי לחבר את מעשה המשמיע ליציאה ידי חובה של השומע. כיון שהאיש אינו עושה מעשה של תקיעת שופר, כיצד יצא ידי חובה במעשה שעושה איש אחר, לשם כך בעיני כוונת שומע ומשמיע.

לדעה זו מובן מדוע סבור הרמב"ם שבקריאת שמע אין צריך כוונה אלא בקריאת הפסוק הראשון של שמע בלבד שהרי מצוות אינן צריכות כוונה לצאת. הכוונה המיוחדת באמירת הפסוק הראשון של קריאת שמע נובעת מהחיוב המיוחד הנוסף בקריאת שמע והוא שעל ידי אמירת הפסוק הזה אנו מקבלים עלינו עול מלכות שמים.

הוכחה שהרמב"ם מצריך כוונה בקיום המצוות

אף שדבריו של רבנו הגר"ח זצ"ל נראים כמסבירים היטב את שיטת הרמב"ם כראוי, עדיין יש לעיין בדברים אחרים שכתב הרמב"ם - למשל דבריו בהלכות מגילה.

כתב רבנו הגדול :

"הקורא את המגילה בלא כוונה לא יצא, כיצד היה כותבה או דורשה או מגיאה אם כיון לבו לצאת בקריאה זו יצא ואם לא כיון לבו לא יצא, קרא והוא מתנמנם הואיל ולא נרדם בשינה יצא."

אף שהאיש קורא בעצמו את המגילה ולא יוצא ידי חובת קריאתה בשמיעה מאיש אחר - מחייב הרמב"ם כוונה לצאת ידי חובה בקריאת המגילה כולה, ועל כן הכותבה

לשם הגהה או דרשה לא יצא ידי חובה, אלא אם כן התכוון בקריאה זו גם לצאת ידי חובת מצוות מגילה. הקורא להגיה הרי הוא מתעסק, כמו שכתב רש"י בפירושו לסוגיית קריאת שמע, ומדוע יצא ידי חובתו בקריאת שמע ולא יצא ידי חובתו בקריאת המגילה?

מהות הכוונה במצוות

מגישתו של הר"ן בהבנת דברי הרמב"ם, אפשר להבין לשיטתו, מדוע יש צורך בכוונה במצוות. שהרי הר"ן חידש, שמצוות שאדם נהנה בשעת עשייתן אינן זקוקות לכוונה על מנת לצאת בהן ידי חובה, ונראה מכאן שכאשר אדם עושה מצווה ואינו מכוון בעשייתה לשם קיום המצווה אין הכוונה שזו אינה מצווה, אלא שאי אפשר לייחס לו קיום מצווה, שהרי האדם לא כיון במעשה שיהיה לשם מצווה שלו. אמנם, אם האדם נהנה מאותו המעשה, אי אפשר לנתק בין המעשה והאדם, ועל כן ברור שאת המעשה שהוא מעשה של מצווה אני מייחס לאדם.

אפשר לומר בגישה זו שמעשה מצווה אינו צריך כוונה בשביל לעשותו מעשה של מצווה שהרי כך עושים את המצווה. הכוונה נצרכת כדי לחבר את מעשה המצווה אל העושה את אותה המצווה, ובמקום שיש הנאה לאדם, הנאתו מחברת בין העושה והאדם ועל כן גם ללא כוונה הוא יוצא ידי חובתו. זאת ככל הנראה הבנת הר"ן בדין מצוות צריכות כוונה.

אך הגרי"ד סולובייצ'ק, מוכיח בשיעוריו למסכת ברכות, שהכוונה הנדרשת במצוות עושה את המעשה למעשה של מצווה. אחת ההוכחות שהזכיר הרב זצ"ל היא מהסוגיה בסוף מסכת עירובין, שם שנינו :

"ואיבעית אימא: דכולי עלמא - שבת זמן תפילין הוא. והכא במצות צריכות כוונה קמיפלגי. תנא קמא סבר: לצאת בעי כוונה, ורבן גמליאל סבר: לא בעי כוונה."

הגמרא מבארת את שיטת רבן גמליאל הסובר שהמוצא תפילין בשבת מכניסן שניים שניים, ההסבר האחרון בסוגיה הוא, שרבן גמליאל סובר שגם שבת זמן תפילין הוא, אלא הוא סבור שמצוות צריכות כוונה. זהו שכתב שם רש"י:

"ונראה לי דהכי גרסינן: תנא קמא סבר מצות אין צריכות כוונה, ולכולי עלמא תכשיט הן, הלכך, כיון דלענין מיפק ידי חובתיה נפיק בלא כונה -

לענין בל תוסיף נמי, אף על גב דלא מכוין להו למצוה - איכא בל תוסיף, כיון דזמן תפילין הוא, ורבן גמליאל סבר: צריכות כוונה, לצאת ידי חובתו, הלכך בבל תוסיף נמי לא עבר עד דמיכוין למצוה."

להסברו של רש"י, כיון שמצוות צריכות כוונה הרי אם הוא מכוון רק לזוג אחד של תפילין והזוג השני הוא כתכשיט, הוא לא יעבור על בל תוסיף משום שכיון שלא כיוון לשם מצווה אין לו דין מצווה. במילים אחרות הכוונה לא רק מחברת בין המצווה לעושה המצווה, אלא למעשה נותנת למעשה שם של מצווה, ובלא כוונה אין על מעשה האדם כלל שם מצווה. לכן גם בדין של בל תוסיף רק אם לזוג השני יש שם של מצוות תפילין הרי בהנחת שני זוגות הוא עובר בבל תוסיף. אך אם אין האדם מכוון בהנחת הזוג השני לשם מצוות תפילין יוצא שהנחת הזוג השני הוא כתכשיט בעלמא ולשם מצוות תפילין יש לו רק זוג אחד ועל כן ברור שאין כאן איסור בל תוסיף בהנחת הזוג השני.

כאן עולה בברור, שהגדרת הצורך בכוונה היא שרק הכוונה עושה את המעשה כמעשה של מצווה. אמנם כל זה למאן דאמר מצוות צריכות כוונה, אך למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה יש למעשה דין מצווה גם בלא כוונת האדם. לגישה זו, הסובר שמצוות צריכות כוונה מצווה הנעשית ללא כוונה אין לה שם מצווה אלא פעולה אנושית רגילה. למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה העובדה שהקב"ה צווה לעשות מעשה מסויים, האדם העושה אותו מעשה - הרי הוא מקיים מצווה.

לעניות דעתי יוצא מן הכלל לעניין זה הוא המצוות התלויות באכילה. באותן מצוות הקשורות באכילה והנאת האדם הקדוש ברוך הוא צווה לנו להנות, וכשהאדם נהנה קיים את המצווה. לא הכוונה נותנת למעשה שם מצווה, אלא ההנאה היא הנותנת לו שם מצווה. כמו בעבירה שגם המתעסק בחלבים ועריות עבר עבירה אף שלא כיוון לאותו מעשה והיה בבחינה של מתעסק שהרי מה שהקפידה התורה שאדם לא יהנה בהנאה של איסור, והרי נהנה. לכן מי שכפאוהו ואכל מצה בלא כוונת מצווה קיים מצוות מצה. אך התוקע לשיר לא יצא ידי חובת שופר שהרי כל שלא כיוון לשם מצוות שופר אין על המעשה שלו שם מצוות תקיעת שופר אלא ניגון בכלי שיר ומדוע יצא ידי חובת המצווה.

הסבר ותירוץ לקושיית בעל השאגת אריה

בעל ה"שאגת אריה" בספרו למסכת ראש השנה "טורי אבן" שואל על הסוגייה שהוזכרה בעירובין. מדוע אומרת הגמרא שמותר להכניס את התפילין שנים שנים רק למאן דאמר מצוות צריכות כוונה, שאז אם אינו מכוון לשם מצוות תפילין אינו עובר על הזוג השני באיסור כל תוסיף. וכמו שנתבאר לעיל, שלעבור על המצווה באיסור כל תוסיף צריך כוונה, אבל למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה עובר בכל תוסיף גם אם אינו מכוון ועל כן אינו יכול להכניס את התפילין שנים שנים. הרי כבר אמרו הראשונים שגם אם אין צריך כוונה במצוות, אדם המכוון שלא לצאת ידי חובת המצווה ודאי אינו יוצא בה ידי חובה.

נראה להסביר לאור הדברים שהוסברו לעיל, שלמאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה מכל מקום אדם לא יצא ידי חובה של קיום המצווה אם מכוון שלא לצאת. אמנם יש כאן מעשה מצווה והוא אינו יוצא ידי חובתו. אבל לגבי הדין האם יש כאן כל תוסיף במצווה, התשובה היא חיובית שהרי כמו שביארנו לעיל המעשה שעשה הוא מעשה מצווה, והוא עשאו בדרך של הוספה שהרי הניח שני זוגות תפילין ועבר על כל תוסיף. ואף שלא יצא ידי חובת המצווה שהרי כיוון שלא לצאת, המעשה הוא מעשה של מצווה שנעשה בדרך של הוספה על המצווה.

לטעמנו לגישה הסוברת שמצוות אינן צריכות כוונה יש לנתק בין קיום המצווה, היינו השאלה האם המעשה שנעשה הוא מעשה של מצווה ובין היציאה ידי חובת המצווה. מי שעשה את המצווה בדרך של הוספה על המצווה וכיון שלא לצאת ידי חובת המצווה מצד אחד לא יצא ידי חובת המצווה, שאין אדם יוצא ידי חובת המצווה בעל כרחו, אך מאידך, עבר על כל תוסיף שהרי עשה את מעשה המצווה בדרך של הוספה על המצווה.

סיכום סוגיית מצוות צריכות כוונה לשיטת הרמב"ם

הרמב"ם סבור דרך כלל שמצוות צריכות כוונה. אם אדם עושה מעשה ואינו מכוון לשם מצווה אין מעשהו מעשה של מצווה אלא ככל מעשה האדם או מעשה הקוף ואין הדבר יכול להחשב לו כמעשה מצווה, ועל כן התוקע לשיר לא קיים מצוות שופר. בכדי להוציא אחרים ידי חובתם בתקיעת שופר, היינו שמעשה התקיעה של ראובן יועיל גם לשמעון, צריכים שניהם לכוון לשם מצווה. התוקע חייב לכוון, שאם לא יכוון אין זה כלל מעשה תקיעת שופר אלא ניגון שיר בעלמא. השומע חייב לכוון,

שם לא כן גם הוא לא קיים מצווה אלא שמע קול שיר בעלמא. רק הכוונה היא העושה מעשה השמעת קול השופר למעשה מצווה.

במצוות שבה ההנאה היא המצווה כמו באכילת מצה אין צורך בכוונה שהרי המצווה היא ליהנות במעשה האכילה, לכן במצווה זו - מצוות אינן צריכות כוונה.

בקריאת שמע, המצווה היא לקבל עליו עול מלכות שמים. אין כאן שתי מצוות, מצוות קריאת שמע ומצוות קבלת עול מלכות שמים, אלא זו המצווה שעל ידי קריאת שמע יקבל עליו האדם עול מלכות שמים. אם בקריאת הפסוק הראשון של קריאת שמע קיבל עליו האדם עול מלכות שמים, קריאת הפרשיות אינן צריכות כוונה אחרת בשביל לעשות את הקריאה למצוות קריאת שמע. מן הטעם הזה סבור הרמב"ם שהקורא את שמע וכוון בפסוק הראשון לפירוש המילים הרי קיבל עליו עול מלכות שמים, ושאר הקריאה אף שהיה כקורא בתורה יצא ידי חובת מצוות קריאת שמע.

שְׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תוֹרָתְךָ וְאִין לְמוֹ מְכַשׁוּל.